

MÕRTSUKAD JA OHVRID

KALLE KÄSPER

„VALGE TEE“. Stsenarium ja režii: **Mart Taevere**, operaatorid **Meelis Kadastik** ja **Taisto Lapila**, helirežissöör **Henn Liiva**, montaaž **Kersti Miilen**, produtsendid **Hannes Lintrop** ja **Pertti Veijalainen**, montaaž: „**Rülm Pluss Null**“, helimontaaž ja kokkukirjutus: **Kalev Timuska**. Video Betacam SP, 51 min, värviline. Tootjafirmad: OÜ Filmistuudio SEE ja Illume OY. © Filmistuudio SEE, Illume Ltd, 2003.

„ÕNNETUSE TUNNISTAJAD“. Režissöör ja tekst: **Andrei Tantsõrev**, produtsent **Sergei Kutikov**, operaator **Vladimir Voronov**, montaaž: **Aleksei Fjodorov**. Video Betacam SP, 28 min, värviline. Film on valminud Tallinna tervishoiu- ja sotsiaalmeti tellimusel, 2002.

Nõukogude Liitu sõimab praegu igaüks, kes vähegi viitsib. Et missugune kohutav totalitarism seal valitses ja kuidas äri- ja muu vabadus olid hirmus piiratud. Või veel lihtsamalt – okupatsioon, ja kõik. Mingit ENSV-d polnud, kogu aeg oli Eesti Vabariik, mille 86. (!) sünniaastapäeva mõni aeg tagasi tähistasime, ja üksnes selle vabariigi kõhus roomasid.

Ometi see riik oli, ja mida aasta edasi, seda selgemaks saab, et ühemõtteliselt teda hinnata on ülekohtune. Sest, vaa-dake, Nõukogude Liidus polnud küll vabadust – aga see-eest polnud seal ka narkomaaniat (või kui oligi, siis nii tühises ulatuses, et seda ei tasu üldse mainida). Jaa, oli alkoholismi, joodi palju (aga kas praegu vähem juuakse?), kuid see mure, olgu ta kui tahes tõsine, on kõõmes võrreldes uimastitega. Alkohol üldjuhul ei tapa, heas seltskonnas ja korraliku sakusmendiga võib ta inimest

isegi ülendada – kuid narkootikumid just nimelt tapavad. Nad hävitavad isiksuse.

Nii et kui meil praegu kõikjal kritiseeritakse Vladimir Putinit ja räägitakse, kuidas ta on hävitanud sõnavabaduse ja pöörab Venemaad ära läänelikult teelt, siis ei mõelda sugugi fenomenile, mis tõstis Putini võimule ja mille najal püsib tema populaarsus – see on tema silmaga nähtav mure Venemaa pärast ja muu hulgas ka seal elavate inimeste füüsilise ja vaimse tervise pärast, mure, mis on siiras, milles puudub poliitikute tavaline tartuffe'ilikkus.

Muide, Putini loodud on ka uus eraldi narkootikumidega võitlemise talitus. Mis on meil sellega pistmist? Isegi väga on, sest Venemaa – see on meie *cordon sanitaire*. Kui poleks vahepeal Venemaad, oleksid eestlased ammu assimileerunud mongolite ja tatarlastega, ja ega Euroopalgi palju paremini oleks läinud. Venemaa tohutud avarused pidurdavad Aasiast kanduvate destruktiiivsete hoo-vuste mõju, imavad need endasse, mingis mõttes venelased otsekui toovad enese ohvriks, et Lääs võiks elada rahu-likumalt.

Nõukogude Liidu lagunemisega tekkinud võimuvaakumis jõudsid need destruktiiivsed hoovused, mille hulka võib arvata ka narkootikumide levi, saavutada küllalt suure mõjujõu, ja selle tendentsi peatamisega ollaksegi praegu Venemaal ametis. Ülesanne on raske, sest uute riikide vahel on pikad ja raskesti kontrollitavad piirid, mistõttu Afganistanist tulvab Venemaale (ja sealt edasi meilegi) heroini ja muid uimasteid.

Seda teekonda ongi jälginud **Mart Taevere** oma filmis „**Valge tee**“. Film

on rangelt, demonstratiivselt erapoole-
tu, autor laseb rääkida miilitsatel ja nar-
kokulleritel, nende juttu üle kommenteerimata. Pilt räägib iseenda eest. Isegi suhtumine, see, missuguse näoilmelega pajatab narkootikumide salakaubaveost tadžiki politseinik ja missugusega – eesti riigiametnik, avab erinevuse mentaliteedis, olukorra ohtlikkuse tajumises, ma ütlesin isegi, missioonitundes. Jah, tuleb tunnistada – „vaba maailma“ iseloomustab suurem künism. See tuletab mulle meelde Ronald Reagani kunagist kiidulaulu oma kodumaale, kus igäüks võib valida, missugust elu elab – kes käib tööl, teenib raha ja ehitab endale kodu, kes aga lööb lulli ja on kodutu. Uimastitega on „vabas“ maailmas enam-vähem sama lugu: kes tahab, pruugib (ja hävitab ennast), kes ei taha, ei pruugi.

Kuid see künism võib kurvalt lõppeda. Mul on tunne, et Lääs pole veel endale korralikult teadvustanud uimastikaubanduse tõelist ohtu. Tegemist on ju suhteliselt uue probleemiga, mida veel üheksateistkümnenda sajandi lõpul peaaegu ei tuntud. Ja, muidugi, ka siis kaubeldi oopiumiga ja isegi peeti selle ajel maha mitu sõda, kuid üldiselt mõjutasid uimastid toona ühiskonnaelu vähe, meenutagem kas või seda, kui harva mainitakse neid tolle ajastu kirjanduses (ja kui mainitakse, siis pigem eksootika või romantika vaimus, mitte tõsise kuritegeliku probleemina).

Miks narkootikumid XX sajandil äkki maailma vallutasid, on huvitav küsimus, millega kui ongi tõsiselt tegeldud, siis igatahes mitte nii, et tulemused oleksid saanud üldteatavaks. Ma arvan, et siin on koos mitu tegurit.

Esiteks, metsikud maailmasõjad kaandasid äkitselt inimelu väärtust. Kui võib üheainsa pommirünnakuga hävitada terveid linnu, kui võib karistamatult, või peaaegu karistamatult tappa miljoneid inimesi (ja terveid rahvaid),

Meelis Kadastriku foto

„Valge tee“ (2003) režissöör Mart Taveere Tadžikistanis.

siis mis on selle kõrval üks uimastisüst?

Teiseks, tehnika arenedes tekkis üha suuremaid probleeme tööhõivega. Masinad tegid ära selle töö, mida enne olid teinud inimesed, kes nüüd äkki ei tundnud end enam vajalikuna, sest mitte alati ei õnnestunud neile anda uut, ja mis peamine, mõtestatud tegevust. Täna-seks on tekkinud, eriti Läänes, terve tohutu „üleliigsete inimeste“ kiht. Oma mõttetu elu nad hävitavadki teinekord uimastite abil.

Kolmandaks on jõudsalt arenenud narkootikumitööstus, on välja töötatud keemilisi uimasteid ja leitud meetodeid, kuidas näiteks moonist toota üha tugevamaid aineid (heroiin).

Neljandaks on tohutu hüppe teinud transport. See, mida enne pidi vedama purjelaevaga või kaameli seljas, sõidab nüüd ühest maakera servast teise auto või rongiga või koguni lendab lennukiga.

Viiendaks, kristluse lagunedes on kadunud olulisim moraaliregulaator.

„Õnnetuse tunnistajad“, 2002.
Režissöör Andrei Tantsõrev.

Ainsaks mõjuriks, mis määrab tänase Lääne ühiskonna elu, on raha. Kõik keerleb raha ümber, raha alusel hinnatakse inimest, raha on tema ainus mõõdupuu. Aga kui kõik on äri, siis on ju ka narkootikumidega kaubitsemine vaid äri? Äri, mis on lihtsalt natuke ohtlikum kui teised, sest „miskipärast“ on seadusega keelatud. Kuid see-eest nii tulus, et tasub riskeerida.

Ja kuuendaks, üks väga spetsiifiline tegur, see, et me elame maailmas, mis on küll ruumi mõttes tervik, kuid aja mõttes mitte. Kaubavahetus eri maade vahel – see on tegelikult kaubavahetus eri „sajandite“ vahel. Aga mida on näiteks kaheteistkümnendal sajandil pakuda kahekümne esimesele? Suurt midagi peale narkootikumide. Sellega, ja mitte lihtsalt „vaese Lõuna ja rikka Põhja“ efektiga tuleb seletada, miks just Afganistan on maa, kust tulevad uimastid. Lõuna pole Lõuna isenesest, ta pole vaene sellepärast, et ta on vaene, tema vaesusel on kindlad põhjused, ja need pole sugugi üksnes kliimaatilised, vaid hoopis rohkem sõltudes sellest, mida vana Marx nimetas „tootlike jõudude arengutasemeks“.

Kõigest sellest kokku ongi moodustunud tänapäeva narkobisnis, mõrtsukad ilma automaatideta, mõrtsukad, kes ise üldse ei arva, et nad on mõrtsukad.

Nende ohvritest räägivad Andrei Tantsõrevi kaks dokumentaalfilmi, „Lend üle kanepipõllu“ ja „Õnnetuse tunnistajad“.

Mulle meeldis rohkem esimene, milles Tantsõrev esitab julge ja valusa „arve“ eesti rahvale ja eriti tema poliitilisele eliidile. Arvukate intervjuude abil, suutes kaasvestlejaid ergutada rääkima avameelselt, näitab ta, mida meist tõeliselt arvavad tänased Eestimaa noored venelased. Nagu ühest suust kuulutavad nad, et tunnevad end meie seas võõrana, üleliigsena, vaenulikus ümbruses. Nad on ühiskonnast välja heidetud ega näe endale inimväärset tulevikku.

See kõik on sulatõsi. Meie käitumine kohalike venelaste suhtes, kes referendumil hääletasid enamikus iseseisvuse poolt, kes keerulises poliitilises olukorras ei valanud tilkagi eesti verd ja kes siiralt, ehkki väike hirm südames, lootsid tulevikust kõige paremat, oli alatu. Ma ei tahagi siin süüdistada meie natsionaliste, just nende käitumises võib näha loogikat, nad olid kogu oma varasema elu „kandnud kauna“ Venemaa peale, olid sageli toonud kes väikseid, kes ka suuri ohvreid säilitamaks puhast südametunnistust, ning on mõistetav, et nad pärast iseseisvumist soovisid „maitsta“ oma pika võitluse vilja. Kõik, mis neile ette võib heita, on lihtsustatud maailmanägemine, vähene empaatia ja suuremeelsuse puudumine „võidetute“ vastu.

Hoopis teine lugu on selle arvuka eestlaste „perega“, kes olid nõukogude tegelikkusega hästi kohanenud ning kes selle kohanemise märgina olid, kes karjäärihimust, kes „eesti asja“ väikestviisi edendamiseks (kust käib piir?) astunud NLKPsse. Selle sammuga olid need inimesed, meie toonane eliit, teadlased, kirjanikud ja teised, tahes-tahtmata andnud sõnату vande olla internationalistid, ja selle vande nad „Kodakondsus- ja välismaalaste seaduse“ vastuvõtmise ajal murdsid. Vaat neid seak-

sin ma küll hea meelega televiisori ette vaatama Tantsõrevi filmi – et nad näeksid oma „kätetööd“.

Kuid hoolimata sellest, et ma täielikult jagan Tantsõrevi paatost selle kohta, kui ebainimlikult me kohtlesime venelasi, ei suuda ma temast erinevalt näha selles noorte venelaste narkomaania peapõhjust; minu arvates on need kaks kui mitte lausa ise asja, siis vähemalt üpris lõdvalt seotud. Sest miks vastasel juhul on narkomaania nii pööraselt levinud Venemaal, kus venelased on oma kodumaal, ja miks mõned Venemaal elavad muulased, näiteks armeenlased, kelle elulaadi ma küllalt hästi tunnen, vaid üpris harva langevad narkomaania ohvriks? Ja kas rikkad, suure perspektiiviga eesti noored ei tarvita *extasy*'t?

Tahan osutada ühele seigale, mida kõik teavad, aga mida keegi, kartuses rikkuda üht „demokraatliku ühiskonna“ suurimat tabu, pole osanud või sõandanud esile tuua – et narkomaania levi on tihedalt seotud moodsa „muusikaga“, eriti rockiga. Rock on ise peaaegu sama, mis uimasti, selle lärm ei tapa närvirakke mitte palju halvemini, ja temast vabaneda pole mitte palju kergem. On hulgaliselt rokkareid, kelle narkomaania on kõigile teada ja kes nii näitavad „eeskuju“ oma „ande“ austajatele. Kui keegi tulevikus kavatseb läbi viia narkomaaniaalast sotsioloogilist uurimust, soovitaksin talle kindlasti esitada kimbu jagu küsimusi respondentide muusikaelistuste kohta – vean kihla oma vanade saabaste peale, et sümfoonilise ja ooperimuusika huviliste seas on narkomaane protsentuaalselt hulga vähem kui rockifanaatikute seas.

Tantsõrevi teine film „Õnnetuse tunnistajad“ jätkab sama teemat, portreeterides noori, kes on sattunud narkomaania mõju alla, kuid midagi väga olulist minu arvates „Kanepilennule“ ei lisa. Kui Tantsõrev ei pahanda, annaksin talle ühe vihje järgmise filmi tarvis. Ena-

mik tema intervjueeritavaid vene noori tahab Eestist ära sõita – kuid samas ei maini keegi loodetava sihtmaana Venemaad, selle asemel räägitakse küll USAst, küll Inglismaast, küll Saksa- maast. Miks? See võiks olla huvitav küsimus.

Kui ma midagi nähtud kolme filmi kriitikaks peaksin ütleva, siis vaid seda, et viimase aja dokumentalistikas on tekkinud üks ohtlik tendents – ülepakkumine helikujundusega, mis sageli on monotoonne, elektrooniline, pealetük- kiv. Muusikataustaga mitte enam pel- galt ei täideta pause, seda topitakse pea- le ka tekstile, nii et teinekord on lausa raskusi mõistmisega, mida inimene ek- raanil räägib. Pole sellest puudusest priid ka Taevere ja Tantsõrevi muidu igati huvitavad filmid.

MART TAEVERE on sündinud 27. mail 1951. aastal Tallinnas. Lõpetanud 1978 Tartu Riikliku Ülikooli eesti keele ja kirjan- duse osakonna ajakirjanduse eriharu filo- loog-toimetusetöötajana. Aastatel 1978 – 1989 töötas „Tallinnfilmis“ dokumentaal- filmide toimetajana ja dokumentaalfilmide režissöörina, 1989 – 1993 vabakutseline filmirežissöör, pärast seda kuni tänaseni ETV elusaadete toimetaja. Aastatel 1993 – 1999 oli ta üks saatesarja „Teateid tegelik- kusest“ saatejuhtidest ja toimetajatest. Alates 1999. aastast üks „Avatud toimiku“ autoritest ja toimetajatest. 1995 valiti Tae- vere ETV parimaks ajakirjanikuks. Alates 1982. aastast tegi ta režissöörina ringvaa- teid „Nõukogude Eesti“, kirjutas stsenaar- iume ja oli dokumentaalfilmide režissöör. Filmid: 1989 „Kaalukas panus“; 1990 „Ülkskord algab aega“; 1991 „Sinine ja must ja valge“; 1991 „Artur Taska“; 1998 „Risto“ (koos Indrek Kanguriga); 1999 „Tuul kõnnib seljataga“; 2001 „Me ise enmast“; 2002 „Sünna“; 2003 „Valge tee“.